Računarski sistem, predstavljanje podataka u računaru

predavač: Nadežda Jakšić

Programiranje programski jezik C

Računarski sistem

Hardver

- ulazni uređaji
- procesor
- unutrašnja, operativna, RAM memorija – u njoj se nalazi program koji se trenutno izvršava
- izlazni uređaji
- spoljne memorije

Softver

- sistemski programi
- aplikativni ili korisnički programi

Podaci u računaru

- memorija se sastoji od velikog broja najčešće elektronskih komponenti koje mogu da memorišu odnosno čuvaju dva stanja (diskretne vrednosti) određene fizičke veličine tj. napona
- bit (nula ili jedan)
- bajt (osam bitova)
- kilobajt (KB=2^{10} bajtova=1024 bajta)
- megabajt (MB=2^{20} bajtova=1024 KB)
- gigabajt (GB=2^{30} bajtova=1024 MB)
- terabajt (TB=2^{40} bajtova=1024 GB)

Kodiranje

- zapis podataka - način na koji će podaci bliski čoveku (alfanumerički i numerički) biti prevedeni u binarnu formu koju prepoznaje računar
- univerzalna metodologiju prevođenja sa jednog jezika na drugi kao rezultat ima da za svaki podatak postoji odgovarajuća kombinacija bitova (0 i 1) koja taj podatak predstavlja u računarskom sistemu
  - 2 bita, $2^2 = 4$ kombinacije 00,01,10,11
  - 8 bitova, $2^8 = 256$ kombinacija, ASCII kod
  - Unicode, 16 bitova, 65536 kombinacija
  - UTF-8, verzija Unicoda, različitim brojem bajtova se kodiraju podaci

ASCII cod – deo

DEKADNI	BINARNI	OKTALNI	HEKSADEKADNI	ASCII
32	010 0000	040	20	(space)
33	010 0001	041	21	!
34	010 0010	042	22	"
35	010 0011	043	23	#
36	010 0100	044	24	$
37	010 0101	045	25	%
38	010 0110	046	26	&
39	010 0111	047	27	'
40	010 1000	050	28	(
41	010 1001	051	29	)
42	010 1010	052	2A	*
43	010 1011	053	2B	+
44	010 1100	054	2C	,
45	010 1101	055	2D	-
46	010 1110	056	2E	.
47	010 1111	057	2F	/
48	011 0000	060	30	0
49	011 0001	061	31	1
50	011 0010	062	32	2

Brojni sistemi

- mi koristimo:

dekadni, osnova 10, cifre 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9

- u računaru se koristi:

binarni, osnova 2, cifre 0,1

- zbog lakšeg predstavljanja binarnih brojeva koriste se:

oktalni, osnova 8, cifre 0,1,2,3,4,5,6,7
heksadekadni, osnova 16, cifre 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9,A,B,C,D,E,F

- prirodni brojevi **N** = {1, 2, 3, . . .}
- celi brojevi **Z** = {. . . , −2, −1, 0, 1, 2, 3, . . .}
- racionalni brojevi **Q** – mogu da se prikažu u obliku razlomka, konačni dekadni brojevi, npr. -3/5; 8/15; 16/1;
- iracionalni brojevi **I** – ne mogu da se prikažu u obliku razlomka, npr. π; $\sqrt{2}$; $-\sqrt{5}$; $\sqrt[3]{3}$; …
- realni brojevi **R** – unija skupova racionalnih i iracionalnih brojeva, npr. 6; 3,56; -1/5; π; …

Binarni brojni sistem

- **iz prirodnog dekadnog broja u binarni**
  - podeliti dekadni broj brojem 2
  - zapisati ostatak deljenja (0 ili 1)
  - postupak se ponavlja dok se ne dobije nula
  - ostaci deljenja predstavljaju binarni broj koji se čita u obrnutom smeru

87 : 2 = 43	ostatak 1
43 : 2 = 21	ostatak 1
21 : 2 = 10	ostatak 1
10 : 2 = 5	ostatak 0
5 : 2 = 2	ostatak 1
2 : 2 = 1	ostatak 0
1 : 2 = 0	ostatak 1

$87_{10} = 1010111_2$

Binarni brojni sistem

- **dekadni brojevi koji su manji od 1**
  - pomnožiti dekadni broj brojem 2
  - ako je dobijeni proizvod veći od 1, u binarnom broju se piše 1
  - ako je dobijeni proizvod manji od 1, u binarnom broju se piše 0
  - samo ako je dobijeni proizvod veći od 1, od njega se oduzima 1
  - postupak se ponavlja dok se ne dobije nula
  - dobijene binarne cifre treba čitati normalno, sa nulom i zarezom ispred

0.3125 x 2 = 0.625	piše se 0
0.625 x 2 = 1.25	piše se 1
0.25 x 2 = 0.5	piše se 0
0.5 x 2 = 1.0	piše se 1

$0.3125_{10} = 0.0101_2$

Binarni brojni sistem

- **iz binarnog u dekadni -** zbir proizvoda svake cifre binarnog broja sa odgovarajućim stepenom broja dva

$101101_2 = 1 \times 2^5 + 0 \times 2^4 + 1 \times 2^3 + 1 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 1 \times 2^0 = 32 + 0 + 8 + 4 + 0 + 1 = 45_{10}$

- **realan binarni u realan dekadni**

$101011.1011 = 1 \times 2^5 + 1 \times 2^3 + 1 \times 2^1 + 1 \times 2^0 + 1 \times 2^{-1} + 1 \times 2^{-3} + 1 \times 2^{-4} = 32 + 8 + 2 + 1 + 0.5 + 0.125 + 0.0625 = 43.6875$

Oktalni brojni sistem

- **iz dekadnog u oktalni**

127 : 8 = 15   ostatak 7
15 : 8 = 1   ostatak 7
1 : 8 = 0   ostatak 1
$127_{10} = 177_8$

- **dekadni brojevi manji od 1** u oktalni
  - pomnožiti dekadni broj brojem 8
  - ako je dobijeni proizvod veći od 1, u oktalnom broju se piše cifra jedinica i taj broj se oduzima od dobijenog proizvoda
  - ako je dobijeni proizvod manji od 1, u oktalnom broju se piše 0
  - ponavlja se postupak, sve dok se ne dobije nula

0.3125 x 8 = 2.5 piše se 2
0.5 x 8 = 4.0   piše se 4
$0.3125_{10} = 0.24_8$

Oktalni brojni sistem

- **iz oktalnog u dekadni:**

$37_8 = 3 \times 8^1 + 7 \times 8^0 = 24 + 7 = 31_{10}$

- **iz binarnog u oktalni:** grupišu se po 3 cifre, sa desne u levu stranu, dodaju se vodeće nule sa leve strane - svaka grupa od tri broja menja se jednom oktalnom cifrom

000	0
001	1
010	2
011	3
100	4
101	5
110	6
111	7

$1101101111_2 = 001\ 101\ 101\ 111 = 1557_8$

- **iz oktalnog u binarni:** svaka oktalna cifra se prikazuje sa 3 bita

$76543_8 = 111\ 110\ 101\ 100\ 011 = 111110101100011_2$

Heksadekadni brojni sistem

- **iz dekadnog u heksadekadni**

943 : 16 = 58   ostatak 15 tj. F

58 : 16 = 3   ostatak 10 tj. A

3 : 16 = 0   ostatak 3

$943_{10} = 3AF_{16}$

- **dekadni brojevi manji od 1** u heksadekadni

0.015625 x 16 = 0.25   piše se 0

0.25 x 16 = 4.0   piše se 4

$0.015625_{10} = 0.04_{16}$

- **iz heksadekadnog u dekadni**

$3B_{16} = 3 \times 16^1 + 11 \times 16^0 = 48 + 11 = 59_{10}$

- **iz heksadekadnog u binarni**

$AF3_{16} = 1010\ 1111\ 0011 = 101011110011_2$

0000	0
0001	1
0010	2
0011	3
0100	4
0101	5
0110	6
0111	7
1000	8
1001	9
1010	10=A
1011	11=B
1100	12=C
1101	13=D
1110	14=E
1111	15=F

Predstavljanje brojeva

binarni brojevi mogu da budu predstavljeni kao:

- **neoznačeni** – nemaju oznaku za znak broja – zapis je identičan njihovoj reprezentaciji u binarnom brojnom sistemu
- **označeni** – imaju konačan i nepromenljiv broj bitova (8,16 ili 32), a predstavljaju se kao:
  - **znak i apsolutna vrednost** (na vodećem mestu se dodaje cifra 0 ako je broj pozitivan ili 1 ako je broj negativan) – nedostaci: dva različita binarna zapisa za nulu; za otkrivanje eventualnog prekoračenja prilikom računskih operacija potrebno je ispitivati znak i apsolutnu vrednost oba operanda
  - **nepotpuni komplement** – pozitivnim brojevima se ne radi komplement, kod negativnih se znak minus zamenjuje brojem 1, a ostale cifre se konvertuju (nule u jedinice, a jedinice u nule) – efikasnija aritmetika ali takođe dva različita binarna zapisa nule što otežava operacije poređenja sa nulom
  - **potpuni komplement** – odredi se nepotpuni komplement i na mestu najmanje težine se doda jedan, prekoračenje se ignoriše

Predstavljanje brojeva

Dekadna vrednost	Znak i apsolutna vrednost	Nepotpuni komplment	Potpuni komplement	Uvećanje 128
+127	01111111	01111111	01111111	11111111
+64	01000000	01000000	01000000	11000000
+32	00100000	00100000	00100000	10100000
+16	00010000	00010000	00010000	10010000
+15	00001111	00001111	00001111	10001111
+10	00001010	00001010	00001010	10001010
+9	00001001	00001001	00001001	10001001
+8	00001000	00001000	00001000	10001000
+7	00000111	00000111	00000111	10000111
+6	00000110	00000110	00000110	10000110
+5	00000101	00000101	00000101	10000101
+4	00000100	00000100	00000100	10000100
+3	00000011	00000011	00000011	10000011
+2	00000010	00000010	00000010	10000010
+1	00000001	00000001	00000001	10000001
+0	00000000	00000000	00000000	10000000
-0	10000000	11111111	---	---
-1	10000001	11111110	11111111	01111111
-2	10000010	11111101	11111110	01111110
-3	10000011	11111100	11111101	01111101
-4	10000100	11111011	11111100	01111100
-5	10000101	11111010	11111011	01111011
-6	10000110	11111001	11111010	01111010
-7	10000111	11111000	11111001	01111001
-8	10001000	11110111	11111000	01111000
-9	10001001	11110110	11110111	01110111
-10	10001010	11110101	11110110	01110110
-15	10001111	11110000	11110001	01110001
-16	10010000	11101111	11110000	01110000
-32	10100000	11011111	11100000	01100000
-64	11000000	10111111	11000000	01000000
-127	11111111	10000000	10000001	00000001
-128	---	---	10000000	00000000

Binarna aritmetika

- sabiranje

0 + 0 = 0
0 + 1 = 1
1 + 0 = 1
1 + 1 = 0 sa prenosom 1

```
  1    1 1 1 1  1
  10010111.1101
+    10101.11
  -------------
  10101101.1001
```

```
1 1 1   1 1 1 1  1
   1110111.1101
+    10101.11
  -------------
  10001101.1001
```

- oduzimanje

```
pozicija  6 5 4 3 2 1
          1 0 0 1 1 1
        - 0 0 1 0 1 1
          -----------
          0 1 1 1 0 0
```

```
  1 1 0
- 0 1 1
  -----
  0 1 1
```

sa pozicije 6 se pozajmljuje jedinica i pozicija 5 dobija vrednost 10, tj. 2, pozajmljuje se jedinica sa te pozicije i na poziciji 5 ostaje vrednost jedan, a na pozicji 4 je pozajmljena vrednost 10

Znak i apsolutna vrednost

- posebno se analizira znak, a posebno apsolutna vrednost
- ako su brojevi istog znaka tada i njihov zbir ima isti znak - apsolutna vrednost zbira je jednaka zbiru njihovih apsolutnih vrednosti

  +61 + 14
  +61 = 0|0111101
  +14 = 0|0001110
  +75 = 0|1001011
- ako su brojevi različitog znaka tada njihov zbir ima znak sabirka čija je apsolutna vrednost veća - apsolutna vrednost zbira je jednaka razlici njihovih apsolutnih vrednosti pri čemu se oduzima manja apsolutna vrednost od veće

-61 –(+ 14) = -61+ (-14)
-61 = 1|0111101
-14 = 1|0001110
-75 = 1|1001011

+61 –(+ 14) = +61+ (-14)
+61 = 0|0111101
-14 = 1|0001110
+47 = 0|0101111

-61 + 14
-61 = 1|0111101
+14 = 0|0001110
-47 = 1|0101111

Znak i apsolutna vrednost

-61 - 75
-61 = 1|0111101
-75 = 1|1001011
*** = 1|10001000

+120 + 10
+120 = 0|1111000
+10 = 0|0001010
*** = 0|10000010

- prekoračenje - nemoguće izvršiti sabiranje navedenih brojeva u osmobitnom cifarskom sistemu

- do prekoračenja prilikom sabiranja binarnih brojeva može doći samo ukoliko su brojevi istog znaka - ako se sabiraju pozitivni brojevi i dobije se negativan rezultat ili ako se sabiraju negativni brojevi i dobije se pozitivan rezultat

Potpuni komplement

- zove se i komplement dvojke - u savremenim računarima se označeni celi brojevi zapisuju u potpunom komplementu
- prekoračenje se ignoriše
- oduzimanje se svodi na sabiranje uz prethodnu promenu znaka umanjiocu

+61 + 14
+61 = 0|0111101
+14 = 0|0001110
+75 = 0|1001011

+61 –(+ 14) = +61+ (-14)
+61 = 0|0111101
-14 = 1|1110010
+47=**1**0|0101111

-61 - 75
-61 = 1|1000011
-75 = 1|0110101
*** = **1**0|1111000

prekoračenje - znak zbira se razlikuje od znaka sabiraka - cifra se odbacuje i ne ulazi u vrednost rezultata

-61 –(+ 14) = -61+ (-14)
-61 = 1|1000011
-14 = 1|1110010
-75 = **1**1|0110101

-61 + 14
-61 = 1|1000011
+14 = 0|0001110
-47 = 1|1010001

Celi brojevi u računaru

Dekadna vrednost	8-bitna reč	16-bitna reč	Zapis
+127	01111111	0000000001111111	znak i aps. vred.
+5	00000101	0000000000000101	znak i aps. vred.
+0	00000000	0000000000000000	znak i aps. vred.
-0	10000000	1000000000000000	znak i aps. vred.
-5	10000101	1000000000000101	znak i aps. vred.
-127	11111111	1000000001111111	znak i aps. vred.

Dekadna vrednost	8-bitna reč	16-bitna reč	Zapis
+5	00000101	0000000000000101	nepotpuni komp.
-5	11111010	1111111111111010	nepotpuni komp.
+9	00001001	0000000000001001	potpuni kompl.
-9	11110111	1111111111110111	potpuni kompl.

Realni brojevi

- realni ili brojevi se u računaru predstavljaju kao:
  - brojevi sa **fiksnim zarezom** (fixed) - unapred se zna broj pozicija za razlomljeni deo
  - brojevi sa **pokretnim zarezom** (float) - moguće je imati više ili manje pozicija za razlomljeni deo, dele se na brojeve sa:
    - **jednostrukom tačnošću** (float)
    - **dvostrukom tačnošću** (double) - ostavljeno je više bitova za razlomljeni deo

Fiksni zarez

m pozicija se koristi za razlomljeni deo (plavo), **n** za celobrojni deo broja (roze) i **1** za znak - broj pozicija za ceo i razlomljeni deo varira u zavisnosti od konkretnog računara ili rešenja u jeziku u kome se programira

31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

primer predstavljanja pozitivnog binarnog broja 1011010,010010101

31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Pokretni zarez - float

- eksponencijalni zapis se koristi za zapis vrlo velikih i vrlo malih brojeva
- **$R = m \times b^e$** gde je: **R** - vrednost broja, **m** -mantisa, **b** - osnova brojnog sistema, **e** - eksponent

    dekadni broj 1200000000000 = 1.2×10^{12}

    dekadni broj 0.0000000378 = 3.78×10^{-8}

    binarni broj 11010000000 =1.101×2^{10}
- **normalizovana** notacija podrazumeva položaj decimalnog zareza u mantisi neposredno iza prve nenulte cifre
- prilikom zapisa negativnih celih vrednosti eksponenta u potpunom komplementu javlja se problem prilikom poređenja dve vrednosti, zato se eksponent ponderiše, tj. na stvarnu vrednost eksponenta se dodaje konstanta:

    127 za float

    1023 za double

Pokretni zarez

$7.6875_{10}=111.1011_2=1.111011 \times 2^2$
S=0
$E'=2+127=129_{10}=10000001_2$
F=11101100...00

-17.5_{10}
S=1
$E'= 4+127=131_{10}=10000011_2$
F=000110000...00

po standardu IEEE754 za **float**:
mantisa - 23 bita
eksponent - 8 bitova
jedan bit za znak broja
ukupna dužina - **32 bita**

za **double**:
mantisa - 52 bita
eksponent - 11 bitova
jedan bit za znak broja
ukupna dužina **- 64 bita**